

ЗМЕЙ ГОРЯНИНЪ

ДУХЪТЪ НА
БЪЛГАРИНА

ЗМЕЙ ГОРЯНИНЪ

ДУХЪТЪ НА БЪЛГАРИНА

СЪ ПРЕДГОВОРЪ
ОТЪ ПЕТЪРЪ БОЕВЪ

София, 1941

Печатница Григоръ Ив. Гавазовъ — София — 1941

Предговоръ

Въ живота има два вида хора: едни, които живѣятъ днесъ за днесъ и мислятъ само за себе си и за хлѣба и други, които живѣятъ не толкова за себе си, а за народа. Избрали линията на най-слабото съпротивление, като ржководно начало, първитъ се примиряватъ съ това, което е, което сж и което иматъ и въ тжно доволство започватъ да въртятъ колелото на живота, около осьта на личната грижа за еснафско благополучие. Тъ се отказватъ отъ идеалитъ си, ограничаватъ желанията си, като ги свеждатъ едва ли не до нуждитъ на едно чисто биологично сществуване.

Други, напротивъ, носейки искрата на единъ възвишенъ бунтъ, се впускатъ въ упорита борба, въ стихията на която тъ искатъ да изковатъ единъ новъ човѣкъ въ себе си и единъ новъ свѣтъ за всички, по-добъръ и по-справедливъ отъ сществуващия.

Такава борба се води днесъ и свѣтътъ трѣпне въ нейната огнена стихия.

Това е борбата на тия, които иматъ, срещу тия, които могатъ, борбата на тия, които държатъ златото, срещу тия, които носятъ единъ смѣлъ духъ и непрестанния стремежъ къмъ единъ по-висшъ общественъ идеалъ.

Българскиятъ народъ е на страната на вторитъ. Защото той винаги се е калявалъ въ огъня на тая борба, въ който днесъ горятъ милиони сърдца, и въ името на която се жертвуватъ много скжпи сществуваня.

Книгата на Змей Горянинъ иде да изтъкне тъкмо това. Тя ни разкрива, че нашата история е една непрестанна борба и че въ тая борба най-мощното оръжие, съ което винаги сме побеждавали, това е духътъ на българина. Книгата ни рисува проявитъ на тоя духъ, като ни дава само нѣколко отъ образитъ на ония велики българи, които положили живота си за нашата свобода.

Ние носимъ въ сърдцата си тия образи и живѣемъ съ тѣхнитъ завети и съ тѣхния духъ.

Въ историческитъ дни, които преживѣваме, книгата на г. Змей Горянинъ е повече отъ необходима, защото повече отъ всѣкога днесъ е потрѣбно бодростъ на духа. А бодростта на нашия духъ зависи напълно отъ любовта ни къмъ народа: най-великата любовъ, която прави човѣка герой и светець.

Тая любовъ и тоя духъ днесъ живѣе въ синоветъ на българския народъ отъ сребърнитъ бръгове на Добруджа до синитъ води на Охридъ.

Никой отъ насъ не е чуждъ на безсмъртието на тоя духъ, никой не е свободенъ отъ печата, който удря върху него духътъ на народа, къмъ който принадлежимъ.

Неподозирайки даже, ние го носимъ въ себе си, въ своята кръвъ, и той ще се прояви въ единъ неочакванъ, неподозиранъ моментъ.

Змей Горянинъ ни разкрива тъкмо това: какъ въ обикновени селяни, свещеници, учители, еснафи и дори жени въ необходимия моментъ пламва духътъ на българина и извършва чудото: превръща ги въ герои, светци и мъченици, апостоли на саможертвата, борци за правдата и свободата.

Българскиятъ духъ е сила, която зове къмъ прераждане. И това прераждане се извършва въ

кипежа на борбата, където обикновеният нагледъ човѣкъ израства достоенъ за подвигъ.

Съ ржката на майсторъ на словото г. Горянинъ ни разкрива нѣколко отъ хилядитъ имена на тоя подвигъ, нѣколко отъ неизброимитъ прояви на българския духъ.

Да се обгърне и опише духътъ на българина въ неговата цѣлостъ е невъзможно и немислимо. То е работа на вѣковетъ, защото тоя духъ самъ е отбелязалъ съ кръвъ и сълзи своя огненъ пжтъ въ анализъ на вѣчността.

Но въ образитъ, които г. Горянинъ художествено възсздава, ние долавяме тежненята на тоя духъ, пжтищата, по които той се движи, жертвитъ, които иска, заветитъ, които ни оставя.

И това е по-важно отъ всичко друго, защото то обяснява всичко.

Въ страницитъ на тая книга е отразено едно минало изпълнено съ подвизи и себеотрицание, шедствува духътъ на цѣла една епоха, на цѣлъ единъ народъ.

Въ тия живи образи ние виждаме личности заобиколени съ ореола на светци, хора съ силни и широки души, съ любещи сърдца.

Ние виждаме какъ духътъ на българина е придалъ на тия обикновени смъртни, качества и добродетели, които ги издигантъ въ нѣкакви великани, които всичко вършатъ и предъ нищо не се спиратъ, защото сж получили отъ самото провидение голъмата и тежка мисия — да служатъ на своя народъ.

Ние ги виждаме да работятъ горди и вдѣхновени отъ съзнанието, че сж българи, виждаме ги: упорити монаси и свещеници, приведени надъ книги да бдятъ въ безсънни нощи, вдѣхновени учители, войводи подъ развѣти кървави знамена, бродящи апостоли, трудолюбиви занаятчии и милио-

нери — раздаващи не само паритъ си, но и себе си за народното дѣло.

Ние виждаме майки, които сами изпращатъ своитъ свидни чада за борба до смъртъ и синове на достойни бащи, които спокойни и горди отиватъ къмъ бесилкитъ или си разбиватъ сами главитъ о тъмничнитъ зидове. Духътъ на българина ги окриля и издига до единъ идеализъмъ, който преодолява пазарната суета на живота, издига ги до една фанатична преданность къмъ родината и обичъ къмъ всичко българско, която не умира съ изстрелитъ, не се изтощава съ мъченията и не изчезва въ безкрая на годинитъ.

Въ сърцата на всички тия хора гори искрата на духа на българина. Тоя духъ имъ разкрива нови хоризонти, сочи имъ нови пѣтища и новъ смисълъ на живота, учи ги на едно ново революционно върью.

Това върью учи, че смъртъта е страшна само за богатитъ и сребролюбцитъ, че човѣкъ живѣе, за да се жертвува, че да знаешъ защо умирашъ, значи да знаешъ защо си живѣлъ, че когато човѣкъ се жертвува за велико и честно дѣло, смъртъта е Божия благословия.

Това върью учи, че отъ всѣки отъ насъ се иска да не мисли за преходното, а за вѣчното, съ една речъ, да не мислимъ за себе си, а за народа, че не е важно толкова да свършишъ нѣщо, колкото да искашъ да го свършишъ.

Това върью убеждава, че строители сж само онѣзи, които се жертвуватъ, че тѣ сж всъщность безсмъртни, а всички останали — живи мъртавци.

Това върью ни разкрива, че въ мрака на тъмницитъ по-ясно се вижда правдата и че отъ височината на бесилката по-добре се вижда най-хубавото нѣщо — свободата.

Това вѣрую не принадлежи само на миналото. Защото въ него е отразенъ духътъ на българина. А тоя духъ е вѣченъ и въ него се откроява не само миналото, а настоящето и бъдещето — вѣчната българска сѣдба.

Носители на тоя духъ сме ние: духътъ на българина живѣе въ всѣкиго отъ насъ, въ цѣлия народъ.

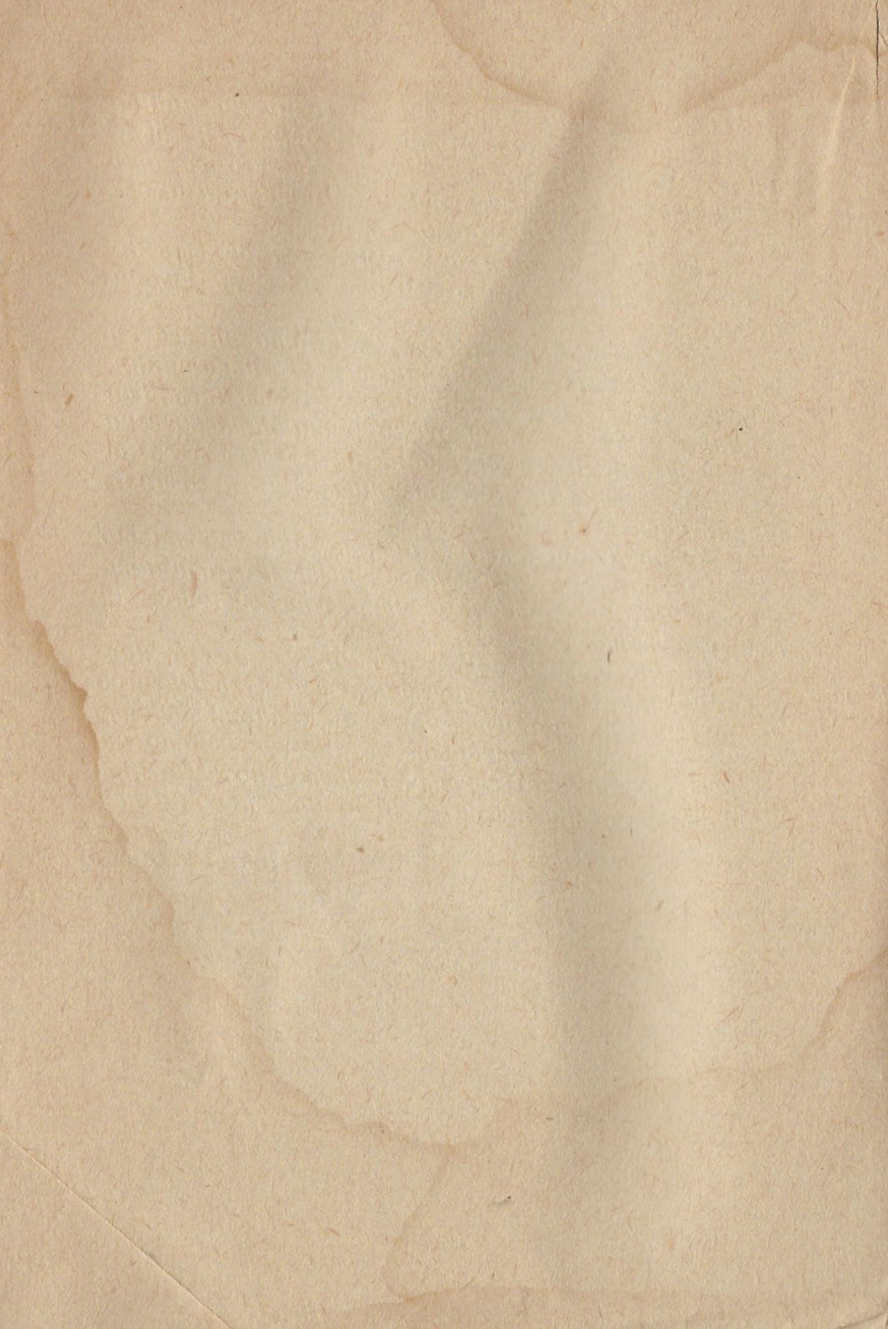
Ние преминахме презъ горнилото на всички страдания, презъ мжката на всички изпитания, защото духътъ на българина живѣе въ насъ. Той и за напредъ ще държи будна нашата творческа воля и ще ни прави достойни за подвигъ и саможертва, всѣкога, когато настѣпни неговиятъ великъ часъ.

А той ще настѣпни тогава, когато участието ни въ борбата за по-свѣтла участъ на Родината стане много по-важно отъ собственото ни съществуване.

И ако тогава извършимъ нѣщо, което надхвърля обикновенитъ човѣшки сили и достига до героизмъ, ние ще успѣемъ само, защото духътъ на нацията ни е внедренъ въ насъ и дълото ни, достигащо до саможертва, е достойно и намира своя дълбокъ смисълъ само като посветено на нея.

Петъръ Боевъ

ДУХЪТЪ НА БЪЛГАРИНА

ухътъ на единъ народъ е оная невидима Божия искрица, помалка отъ синапово зърно, която живѣе въ сърдцата на всички хора отъ една народностъ и дава народностна физиономия на отдѣлнитѣ държави. Поради тази Божия искрица нѣмецътъ е нѣмецъ, французинътъ — французинъ, черниятъ негъръ отъ сърдцето на Африка е негъръ, вѣренъ на своитѣ народностни схващания, традиции и дори предразсъдъци.

Благодарение на тази Божия искрица ние, българитѣ, сме народъ, запазилъ своята цѣлостъ, сила и творческа мощъ презъ толкова дълги години на робска неволя и изнемога и успѣлъ да покори на народностната си воля всички повратности на историческата сждба.

Малкото синапово зрънце, посѣяно въ душата на българина, расте и едрѣе. То се превръща въ дивно дърво, което дава скъпъ плодъ — съзнанието, че свободата е сладка, че едничка тя обусловя човѣшкия животъ и отдѣля човѣка отъ животното. Отъ сжщото това дърво тиранитѣ исичаха греди за бесилки, но тѣ не знаяха, че тъкмо край бесилкитѣ цвѣти аленото цвѣте на свободата, и че дѣхътъ на неговитѣ цвѣтове упива маситѣ и ги увлича въ величава борба.

Тази книга е посветена на синаповото зърно, което опредѣлихъ, като духъ на българина. И когато четецътъ разгърне следващитѣ страници, той ще види — поне азъ се лаская отъ такъва мисль — и дървото на познанието, и чуднитѣ му плодове, и аления цвѣтъ на свободата и всички тѣзи божествено вдъхновени дѣла на българина, които направиха отъ проститѣ орачи и неуки овчари единъ народъ на борци, достойни да постигнатъ сегашната си щастлива участь.

Какъ, всжщность, бихме могли да откриеме духа на българина? Отъ кжде би трѣбвало да изходимъ, за да добиемъ едно опредѣление за самитѣ себе си?

Духътъ на единъ народъ е вѣченъ. Той е неговото минало, настояще и бждеще. Той е живецътъ, който преминава презъ всички поколѣния отъ сътворението на свѣта до наши дни — и повече — той ще бжде следъ насъ, въ времето, което ще дойде, за да напише скрижалитѣ на единъ новъ заветъ — заветътъ на българщината, свободна и могща, такъва, каквато трѣбва да бжде.

А щомъ приемемъ, че духътъ е вѣченъ, че той не е нѣщо материално и осезаемо, нѣщо направено отъ плътъ, което да може да се промѣня отъ движението на времето, то ще рече, да приемемъ, че ние сме сжщитѣ тѣзи българи, съ които свѣтлиятъ ханъ Исперихъ напустна поволжскитѣ степи, премина великата славянска рѣка — Дунава — и дойде въ равна Добруджа да твори историята на своя младъ, но великъ народъ.

И това е наистина така. Ние изучихме философиитѣ на много мждреци и възприехме хитритѣ изнамѣрвания на много откриватели. Цивилизовахме се, култивирахме се... и все пакъ въ сърдцата ни продължава да живѣе една мѣничка частичка отъ буйнитѣ всадници на Испериха, отъ

суровитѣ и фанатични поддръжници на Крумовитѣ закони, отъ строителитѣ на Омуртага, отъ ученолюбивитѣ работници и войници на Симеона, отъ славнитѣ борци на Иванъ Асеня, които съ мждростѣта си спечели победи по-голѣми отъ придобивкитѣ на мечоветѣ — отъ всички тѣзи, които преди насъ сж били грѣяни отъ българското слънце: отъ светия монахъ Паисия Хилендарски, отъ пламенния грѣкоборецъ Бозвелията, отъ мждрия Неофитъ Рилски, отъ мрачния гений Раковски, отъ вдѣхновения Ботьовъ, отъ най-великия синъ на народа ни — Левски.

Ние носимъ тѣзи благородни души у себе си и тѣ сж тѣкмо онѣзи чърти, които рисуватъ духа на българина въ неговата действителна сжщностъ на борецъ и създателъ на всички материални и духовни ценности, съ които Богъ е надарилъ човѣка.

Тогава шеговито може да се зададе въпроса: какъвъ смисълъ има да говориме за духа на българина, щомъ сами го носимъ у насъ си? Не е ли достатѣчно да се разгледаме, за да научимъ какъвъ е духътъ на българина?

Безспорно, това може. Нѣщо повече: тѣкмо така се разучава духътъ на единъ народъ: чрезъ себепознаването. Но трудното е въ това, че никой не е сигуренъ, дали безпристрастно ще може да разучи себе си, своитѣ прояви, мисли и чувства, та да добие отъ тѣхъ вѣрна представа за качествата на българския духъ.

Затова следващитѣ страници все пакъ ще бждатъ полезни. Тѣ ще подпомогнатъ това саморазглеждане и ще подхранятъ гордостѣта ни, че сме българи.

* * *

Отъ кжде и отъ кого да започнемъ своето изследване за българския духъ? Нали вече уста-

новихме, че духътъ на народитѣ е вѣченъ и непромѣнимъ? Нали доказахме, че ние презъ вѣковетѣ сме носили сжщитѣ духовни белези и сме това, което бѣха и нашитѣ бащи?

Тъкмо тукъ е удобството на нашето изследване. Ако разгледаме духа на българина презъ времето на Испериха, или на Крума, или на Омуртага, или на Симеона, Самуила и Ивана-Асеня II, ние ще имаме абсолютно сжщия резултатъ, както ако изследваме годинитѣ на гръцкото и турското робство и най-ярко изразителното проявление на българския духъ презъ времето на нашето народно възраждане, когато всички скрити народни сили се явиха единни и цѣлостни, за да ни донесатъ жадуваната и блѣнувана свобода.

Но докато за времето на българската древностъ историческитѣ данни сж нищожни и при това сж събрани само отъ противницитѣ на българщината: китайци, монголи, татари, гърци, сърби, турци и румъни, — за проявитѣ на българския духъ презъ епохата на възраждането, ние имаме хиляди и десетки хиляди примѣри, улесняващи изследванието ни.

Затога ще вземемъ за изходна основа на нашето изучаване на българския духъ това величаво време.

Остава още единъ въпросъ: кои представители на българщината ще изследваме?

За всички е ясно, че не е нужно да изпиемъ океана, за да разберемъ, че водата му е солена. Достатъчно е да вкусимъ нѣколко капки, за да се убедимъ въ тази истина.

За да се упознаемъ съ духа на българина, предостатъчно е да изследваме нѣколко капки изъ океана на нашия народъ и то тъкмо тия капки, които сж по гребена на вълнитѣ и които разбиватъ

въ шеметния си устремъ гранитнитѣ брѣгове на времето.

И нѣма да вземаме тѣзи великани, за които всички знаемъ и чиито дѣла сж червената нишка на нашата история. Правимъ това съзнателно, не за да умаловажимъ тѣхната стойностъ, а за да покажемъ, че има още много и много, като тѣхъ — свѣтли и величави, честни и самоотвержени — които историята е пропуснала въ своитѣ страници.

Впрочемъ, да винимъ историята за една подобна небрежностъ е признакъ на несериозна самонадѣяностъ. Не тя е виновна, че въ своитѣ страници не е смогнала да побере десетина хиляди имена — еднакво едри и лични, еднакво ценни и изразителни.

И този исторически пропускъ, всщностъ, трѣбва да бжде наша гордостъ.

Нима е малка гордостъта да можемъ съ право да се засмѣемъ на майката на наукитѣ и да ѝ кажемъ: Не ти се сърдимъ за пропуска! Ти не си виновна, че не си успѣла въ своитѣ страници да съберешъ имената на всички синове на българския народъ, които сж били порастли за кръста Господень и сж отишли на него съ волята на Агънца Божии! Ние ти прощаваме този пропускъ, но бързае въ съзнанието си да го попълнимъ, за да увеличимъ своето народностно самочувствие и да се убедимъ въ богоизбраностъта на нашия народъ“.

Затова въ своитѣ изследвания на българския духъ ние ще изберемъ пропуснатитѣ, или полу-пропуснати имена и съ тѣхъ ще попълнимъ донѣкжде, оня величавъ поменикъ на български синове, създали най-новата история на България.

Да почнемъ съ тия, които бѣха Божии искрици въ тъмното небе на петъ-вѣковното робство.

БОЖИИ ИСКРИЦИ

олкото по-черенъ е мракътъ, толкова по-ярко блестятъ свѣтулките.

Въ черната и противна мрачина на робството, като малки свѣтулки блестятъ манастиритѣ — ревностнитѣ пазители на българщината. Тѣ единствени оставатъ пощадени отъ грабителството на фанариотитѣ-гърци, за да предаватъ на поколѣннията, като скжпъ бащинъ заветъ, прекраснитѣ слова на Солунскитѣ брата.

Отречени отъ свѣтски радости монаси, ревниво пазятъ старинни ржкописи на пергаментъ; преписватъ черковнитѣ книги, украсявайки ги съ плетеници, взети отъ фризоветѣ на царската черква въ Патлейна; на липови дъски изрѣзватъ образитѣ на светци и светилища и отпечатъцитѣ отъ тѣхъ (щампитѣ) разнасятъ изъ цѣло българско, за да се научатъ българитѣ, че иматъ слова по-хубави и по-изразителни отъ гърцкитѣ.

Защото подъ щампосанитѣ ликове се чете: „Тази е обительта на Светата Рилска Пустиня на Йоана — светителя и пустинножителя — българинъ“.

Тѣзи прости, но величави и горди думи звучатъ въ душата на Иеромонахъ Иосифъ Брадати.

Неговото име е легенда. Знае се, че е отъ Елена, че отъ малкъ е изживѣлъ покрусата на робското иго и че е забѣгналъ въ Рилския манастиръ, за да се отдаде на мирно съзерцание и Богоугодни дѣла. Но и тукъ, въ глухата тишина на рилскитѣ усои, достигатъ воплитѣ на робитѣ. Дрипави овчари и орачи прииждатъ бледи и наплашени, за да разкажатъ, че поробителитѣ вилнѣятъ и че гнетътъ расте.

Тогава иеромонахъ Иосифъ напуска своето съзерцателно мълчание и се посвещава на дѣлото, което разклати обезличения и безправенъ робъ и направи отъ него човѣкъ жаждатъ свобода.

Въ своитѣ „дамаскини“ светиятъ старецъ разказва за „гордостъта да си българинъ“ и за „сладостъта да говоришъ български езикъ“.

Съ тѣзи две дълбоки истини Иеромонахъ Иосифъ Брадати запознава единъ свой послушникъ още въ първия день на послушничеството.

Подъ мѡравата сѣнка на Хрельовата кула, току до сладко пѣещата манастирска чешма седѣлъ иеромонахътъ, когато игуменътъ довелъ при него едно момчерлаче съ горящи, черни очи.

— Братъ Иосифе, това дете ще ти бжде послушникъ.

— Да бжде, отче игумене!

И после, когато игуменътъ си отишелъ и старецътъ останалъ самъ съ бждещия си възпитаникъ, запиталъ:

— Какъ се казвашъ?

— Кагато ме подстригаха, отче, дадоха ми име Паисий.

— Отъ кжде си?

— Отъ самоковска епархия.

— Знаешъ ли да четешъ и пишешъ?

— Знамъ!

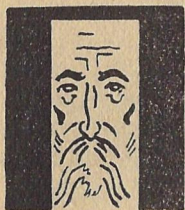
— Тогава, на

И той му подалъ единъ отъ своитѣ дамаскини:

— Научи я тази книжка и ще разберешъ, че най-голѣмото зло за единъ народъ е неговитѣ собствени синове да не го зачитатъ и тачатъ. . . Ние много се ласкаемъ отъ гърцкото лукавство и за това Богъ ни наказва да робуваме.

Паисий дълго гледалъ съ широко отворени очи своя наставникъ, но прочелъ неговата книга, като вѣрюю.

Зашто въ нея видѣлъ истинското вѣрюю на българския народъ: да бжде гордъ съ своята народност и силенъ дори въ робската си участь, която се е мжчилъ да преодолѣе, измивайки страданието и позора съ кръвъ.

ослушникътъ на иеромонахъ Иосифъ Брадати е онзи величавъ и славенъ мжжъ, когото всички знаемъ съ името Отецъ Паисий.

Много често, отъ лекомислие или незнание, се разправя, че за да напише своята монументална „История“, Отецъ

Паисий се е повлиялъ отъ сърбския ученъ Йованъ Раичъ.

Несериозността на едно подобно твърдение е очебиюща, като се вземе предвидъ, че въ Хилендарския манастиръ, кждето се е подвизавалъ първиятъ народенъ будителъ Отецъ Паисий, Йованъ Раичъ се е застоялъ само 6 месеца. Година следъ Раичевото отиване въ Хилендаръ, отецъ Паисий завършва своята книга. Явно е, че той много преди срещата си съ сърбския историкъ е събиралъ материали за миналото на България и тази среща, вѣроятно, има като най-голѣмъ активъ, само единъ импулсъ за славния монахъ: по-скоро да пустне на свѣтъ творението си.

А това творение е, наистина, искрица Божия. Подета въ сърдцето на иеромонаха Иосифъ Бродати, тя възпламва въ чистата, богоизбрана душа на Паисия, за да стане великденска свѣщица, отъ която цѣлъ народъ си взема свѣтлина.

Паисий е скромень. Добродетельта на великитѣ винаги се украсява съ скромность. И неговата духовна украса стига до тамъ, че той назовава своята книга не „История“, а

**книжчица, наречена Царственикъ
за царетѣ и светцитѣ на България.**

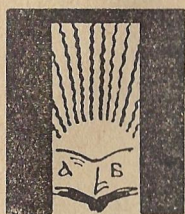
И още нѣщо: той дори не отбелязва родното си мѣсто никжде въ вдъхновенитѣ страници на тази „книжчица“, която за българина е по-голѣма, по-полезна и по-вѣчна отъ цѣла библиотека.

Паисий не съобщава своето родно мѣсто. И по-добре! Така той остава легенда и митъ, нѣкакъвъ Божий пратеникъ, но затова принадлежащъ на цѣлъ народъ — баща и водачъ на всички българи отъ Калиакра до Охридъ и отъ Видинъ до бѣлия брѣгъ на Порто-Лагосъ.

За да разберемъ силата на Паисиевата книга, трѣбва да измѣримъ всѣка нейна дума съ тежестта на чистото злато, което блѣщи въ душитѣ на хората и носи названието **родолюбие**.

Две сж книгитѣ въ мировата литература, които сж пропити съ толкова родолюбие. Едната е **Петокнижието** на древно-юдейския пророкъ Моисей, а другата — **Историята** на Отецъ Паисий.

И втората е по-ценна и съвършена, защото е създадена презъ време на мракъ и робска неволя и защото нейнитѣ слова повеждатъ българския народъ изъ пустиня, много по-страшна отъ арабийската пустиня, презъ която Моисей е водилъ евреитѣ.

резъ тази пустиня, обаче, е имало много оазиси. Единъ отъ тѣхъ е билъ китниятъ балкански градъ Котель

Въ него единъ день пристига Отецъ Паисий, завързва кончето си за брезата въ черковния дворъ и влиза въ килията,

където попъ Стойко Владиславовъ учи децата на котленскитѣ първенци.

— Добъръ день! Учите ли, деца?

— Учимъ!

— Какво учите?

— Аз-букито.

— Вижъ ти! — плесва ржце светогорскиятъ апостолъ, който очаква да чуе, че децата учатъ гръцко четмо и писмо.

Учительтъ, попъ Стойко, гледа враждебно неканения си гостъ. Той го смѣта за шпионинъ на сливения владика Венеаминъ и враждебността му е обяснима.

Но Паисий отваря пѣстрата торба, която виси винаги на лѣвото му рамо, изважда своята книга, обвита въ бѣла копринена кърпа, и я подава на свещеника. После се обръща засмѣнъ къмъ децата:

— Като изучите добре аз-букито, учительтъ ви ще ви научи на моята книга.

Въ действителность, попъ Стойко пръвъ се научава на тази неповторима книга. И нейното въздействие върху духа му е такъво, че той — отъ скроменъ свещеникъ, се превръща въ борецъ, готовъ да украси страницитѣ на всѣка героична поема.

Попъ Стойко е ималъ рѣдката сждба да изживѣе всички страдания, на които тиранитѣ сж могли да подхвърлятъ безправнитѣ роби.

Тѣзи страдания го довеждатъ до понятна духовна унилоостъ, до едно замиране на чувства и мисль, до пълно обезличаване.

Нѣма по-характеренъ примѣръ за въздействието на Паисиевата история отъ това, което тя направя съ разколебания и униль духъ на попъ Стойка Владиславовъ отъ Котель.

Тя унищожава унинението, излѣкува болкитѣ, окриля духовнитѣ сили и възвисява характера. Отъ нея попъ Стойко почерпва сила за духовенъ отпоръ срещу тиранията и, когато малко по-късно става **Софроний Епископъ Врачански**, подъ нейното влияние успѣва да преодолѣе всички препятствия и да започне една жива деятелностъ: „роду болгарскому на ползу“!

Софроний написа първата българска печатна книга „Софрониеото“, или недѣлното поучително евангелие и съ нея посочи на останалитѣ малко български свещеници, че словото Божие може да се предава на нашия роденъ езикъ по-добре, отколкото на грѣцкия.

Той имъ посочи сладостъта на Кирило-Методиевото слово и затова блѣсна въ замраченото родно небе, като истинска Божия искрица.

— — —
Презъ края на 18 вѣкъ изъ цѣлата българска земя вилнѣха диви кърджалии и еничари. Тѣ бѣха турски нередовни войски, събирани предимно измежду християнското население въ голѣмата тогавашна Отоманска империя.

Въ тѣхното леговище попада Софроний Врачански. Той се мжчи да закриля българитѣ отъ злобата на развилнѣлитѣ орди, които тѣкмо въ това време водятъ страшна борба съ видинския аянинъ Османъ Пазвантоолу.

На връхъ Бждни-вечеръ 1795 година надъ Враца се надвисватъ пълчищата на двама най-

страшни еничарски водачи: Гушанцъ Али Халилъ и Кара Мехмедъ.

Епископъ Софроний не е вече простиятъ, напласенъ и унилъ котленски попъ Стойко. Той отива между еничаритѣ на Гушанцъ Али Халилъ, среща се съ последния и въ топла, сърдечна проповѣдь му разкрива чудото на Рождественската вечерь, която настѣпвала.

Страшниятъ кърсердарь си спомня, че нѣкога, когато е билъ много малъкъ, е чулъ истината за това велико чудо и въ сърдцето му отново запламтява огнѣтъ на българщината.

Съ искрицата, заета отъ „Царственика“ на Отецъ Паисий, Софроний Врачански успѣва да запали пожаръ въ душата и на единъ звѣрь, като Гушанцъ Али Халилъ и да отвори духовнитѣ му очи, за да види, че е българинъ и че е билъ много малъкъ, когато сж го отвѣли еничаритѣ, та че вече не помни родителитѣ си и своята Родина.

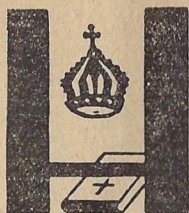
Гушанцъ Али Халилъ приема Божията искрица, отваря душата си за свѣтлото откровение, което му дава Софроний Врачански и слага край на разбойническия си животъ. Той вижда истината и ревностно се отдава да ѝ служи.

Дори той — мохамеданинѣтъ, еничаринѣтъ — заплаща на единъ писарь въ Клисурския манастирь да препише светата книга на Паисия, за да се учатъ отъ нея българитѣ, спещи въ кошмарния сънь на робството и да се разбудятъ силни и готови за борба.

Духѣтъ на българина пламва.

Разбудени отъ Божиитѣ искрици, българитѣ почувствуваха по-жестоко и по-зловещо своята робска участь и вложиха всичкитѣ си сили за нейното преодоляване и превъзможване.

ай-страшниятъ гнетъ не бѣше турското робство и материалнитѣ щети, които то налагаше на поробеното население.

Много често се твърди, че българинътъ презъ черното робство е билъ безправенъ и третиранъ наравно съ животнитѣ.

Това вмъкнато изречение тукъ правя съзнателно, за да оборя една неистина, която понижава действителното ниво на българското революционно и възродително движение.

Българинътъ никога не е живѣлъ въ черно и тъмно робство. При всички случаи и обстоятелства той се е борилъ за своето човѣшко достоинство, за честта на своето семейство и за плодородието на своята земя. Тъкмо поради това въ българската земя се създадоха прочутитѣ по цѣлъ свѣтъ занаятчийски лонджи, тъкмо затова произведенията на българския занаятчия се пласираха изъ цѣлия свѣтъ и тъкмо затова българскиятъ търговецъ имаше възможность да розгъне своитѣ способности до степенъ да завладѣе свѣтовни пазари.

Самиятъ фактъ, че презъ време на своето 483 годишно робство подъ турска власть българитѣ сж правили 617 възстания, говори картинно до каква степенъ Отоманската Империя е живѣла върху динамитъ, щомъ се е прострѣла върху земитѣ на българитѣ.

Тукъ затварямъ скобитѣ, за да продължа разказа за Божиитѣ искрици. Сжщитѣ тѣзи българи, които направиха 617 възстания, които при всички случаи и обстоятелства пазѣха народността и човѣшка достолепность, осъзнаха, че най-голѣмото зло, което ги гнети, не е материалното робство, — защото човѣкъ не живѣе само съ хлѣбъ — а

духовното, подъ властта на фанариотитѣ — гърци, които помрачавайки съзнанието и убивайки човѣшкото у човѣка, се мжчеха да претопятъ българския народъ и да представятъ предъ свѣта българитѣ, като — българогласни гърци.

По всички села и паланки на България се разраства негодуването срещу гръцката духовна власт, заробила българскитѣ черкви. Първи охридчани изгониха изъ храма гръцкия владика, който съ нечисти и скверни ржце възвисявалъ предъ Бога светитѣ Христови дарове, възвисявани нѣкога отъ чистата дѣсница на Свети Климентъ Охридски. Следъ тѣхъ се разбунтуваха пиротчани. Гръцкиятъ владика бива изгоненъ посрѣдъ нощъ, каченъ на едно магаре — знакъ за най-голѣмо унижение. Сетне идватъ русенци, по-право, идватъ русенки — крайненкитѣ на този голѣмъ дунавски градъ, събрани отъ славната баба Тонка. Короната на гръцкия владика се търкаляла изъ двора на митрополията, и когато турската власт вижда тази скжпоценостъ смѣсена съ калъта на улицата, разбира, че става нѣкакво чудо между робитѣ, между урумъ-милета, между тѣзи, които до вчера сж били покорна рая. Валята на Дунавския вилаетъ, сиречь, генералъ губернаторътъ на цѣла България, запитва баба Тонка:

— Тонке, не е ли грѣхота да се търкаля злато въ калъта?

Старицата му отговаря:

— Златото, следъ като е било на гръцка глава, се е осквернило и по-добре е да гние въ калъта.

— Защо се бунтувате противъ владиката? Нали и той е отъ вашата вѣра.

— Той е отъ нашата вѣра, но не е отъ нашия народъ.

— — —

Ето, това е духът на българина.

— — —

На чело на борбата за духовно освобождение застават светитѣ старци на българската черква Иларионѣ Макариополски, Авксенти Велешки, Панадетъ Пловдивски и най-голѣмиятъ, най-бойкиятъ — **Неофитъ Бозвелията**.

Малцина знаятъ произхода на неговото име.

Въ днитѣ, когато българскиятъ народъ чувствуваше нужда отъ своя черква и свое духовно водичество, въ Мала Азия вилнѣеше единъ грѣцки разбойникъ съ прѣкоръ Бозвели.

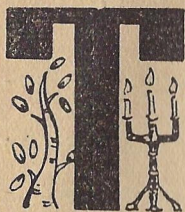
Тъкмо тогава патриархътъ, заставенъ отъ султанското правителство, водено отъ българина Князь Богориди, свиква смѣсенъ българо-грѣцки черковенъ съборъ. На този съборъ, като пратеникъ на българитѣ се явява и архимандритъ Неофитъ, ученикъ на Софроний Врачански и синъ на сжщия славенъ Котелъ. Въ събора грѣцитѣ поканватъ само тѣзи българи, които сж били вѣрни тѣхни орждия и това дава основание на архимандритъ Неофитъ да повдигне гласъ и да извика гороломно:

— Юди и фарисеи! Грѣцки ехидни! Неужели е това съборъ на честни човѣци? Тукъ виждамъ само змии и скорпии. Не желая да остана!

Патриархътъ, сломенъ отъ този боенъ викъ на единъ духовникъ, разпѣрва ржце и извиква:

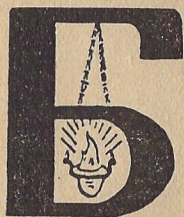
— Господи, това не е духовникъ, а новъ Бозвели.

Името на престѣпника Бозвели не отчайва светия борецъ за защита и запазване духа на българина. Напротивъ, когато въ заточение той пише своята паметна книга „Мати Болгария“, подписва я съ прозвището Бозвели, което патриката му бѣ далъ. Защото божията искрица, горяща въ сърдцето на дѣдо Неофитъ, го е научила, че дори да бждешъ разбойникъ за своя народъ, значи да бждешъ герой.

ака е мислилъ и ученикътъ на Бозвелята — Иларионъ Макариополски, когато е крадѣлъ маслини и свѣщови угарки и скришомъ ги е носѣлъ на затворения въ подземието на кулата въ единъ Светогорски манастиръ свой учитель дѣдо Неофитъ.

Малко по-късно, когато Макариополски се среща съ Авксенти Велешки, за да сподѣли съ него и Панарета Пловдивски заточението въ Анадола, той се похвалва, че не е извършвалъ по-добро дѣло въ живота си отъ тѣзи кражби.

ожии тѣ искрици заливатъ българската земя като свѣтулки по жѣтва. Тѣ ставатъ хиляди кандила, засияли предъ Бога съ молитвеното увлечение: да дарува Гой на народа ни свобода и човѣщина.

Богати занаятчии, видни търговци, запламтяватъ отъ любовъ къмъ народа и широко разтварятъ кесиитѣ си за църкви и училища. Въ Цариградъ се събиратъ свѣтилата на българския икономически животъ презъ него време. Всички иматъ една мисль, една цель, една задача: да изпълнятъ завета на Софроний Врачански и да работятъ „роду болгарскому на ползу“. Хаджи Христо Тъпчилеша купува купола на желѣзната българска църква, която се строи въ легловището на фанариотитѣ — Цариградъ. Д-ръ Селимински презъ день се среща съ великия везиръ, за да го убеждава, че българи и гърци сж два народа. Хаджи Минчо отъ Търново поржчва на своитѣ представители въ Германия да закупятъ желѣзна конструкция за черквата.

И ето, тя се издига на пѣсѣчния брѣгъ на Босфора, но е твърда и здрава, защото цѣлата е построена отъ желѣзо, като единъ величавъ символъ на българския духъ, който е сжщо тъй желѣзенъ.

Изъ цѣла България се разнася една нова повеля, едно ново възвание.

— На нашия народъ е нуждна просвѣта, за да осъзнае срамността на вражето иго и за да сътвори своя нова, цѣлостна и хубава държава.

Божиитѣ искрици запалиха душитѣ. Оставаше да дадатъ храна на мисълта. Затова издигнаха пачето перо.

СИЛАТА НА ПАЧЕТО ПЕРО

имволътъ на пачето перо въ историческия пжтъ на България е символъ, отождествяващъ винаги цѣлостния културенъ подемъ на нашия народъ. Пачето перо и още единъ образъ: образътъ на даскала, като народно кандилце, показватъ ясно, до каква степенъ българинътъ цени културата и знанията и съ каква стремителностъ той се заема да попълни празнината въ това отношение презъ петвѣковното робство.

Много трудно е да се разграничатъ дветѣ прояви на нашето възраждане: на божиитѣ искрици и на носителитѣ на пачето перо — народнитѣ кандилца, защото и еднитѣ и другитѣ вършеха една и сжща работа за освѣстяване на българския народъ. Тѣхното разграничаване може да стане и би трѣбвало да стане само по годинитѣ на дейността имъ: еднитѣ я започнаха по-рано, другитѣ я продължиха.

Съ сжщата старателна грижа, любовъ и готовностъ за жертви, носителитѣ на пачето перо продължиха дѣлото на Паисий, Софроний, Бозвелията и на всички тѣзи, които първи вдигнаха гласъ срещу духовната робия подъ гърцитѣ.

Почти всички културни българи на него време бѣха попаднали подъ влиянието на гръцката книжовностъ, не защото сж били подмамени отъ

гръцко злато, или отъ нѣкакви користни подбуди, а защото жаждата имъ за наука е можела да бжде удовлетворена само въ гръцкитѣ училища по липса на български. До каква степенъ само жаждата за наука е тласкала българитѣ въ гръцкитѣ училища, личи отъ факта, че веднага съ създаването на български просвѣтни огнища, гръцкитѣ започватъ да пустѣятъ.

Ако българинътъ бѣше започналъ да се гърчее по користни подбуди, той сигурно не би напусналъ гръцкитѣ училища, за да отиде въ български.

Презъ 1829 година, когато се сключва Одринскиятъ миръ, генералъ Дибичъ Забалкански дава докладъ до руското правителство, че въ християнска и братска България народътъ тѣне въ невежество, защото отъ всички градове и паланки, които е обходилъ и у които е намѣрилъ значително материално благосъстояние, само три иматъ български училища. „Науката се води отъ духовници недѣленъ день, следъ отпускъ черква, въ малки, нехигиенични и неудобни за научни занимания черковни килии.“

Само 7 години по-късно България има свои гимназии. Въ 1835 година двама голѣми благодетели на българския народъ, одескитѣ търговци Николай Палаузовъ и Василий Априловъ съ личнитѣ си срѣдства създадоха гордостта на българското образование и просвѣщение — **Габровската гимназия**. И удивително е, че единиятъ отъ тѣхъ, презъ пребиваването си въ Русия, до тогава е минавалъ за гръкъ и се е казвалъ Николаки, а Априловъ е минавалъ за русинъ и се е подписвалъ Василий Евстатиевичъ. Пламъкътъ на божиитѣ искрици обгрѣща тѣхнитѣ сърдца, тѣ прозиратъ въ идеята, че е гордостъ да бждешъ българинъ, тѣй широко разнасяна отъ първитѣ

будители на нашия народъ и, увлѣчени отъ своето народностно осъзнаване, създаватъ едно огнище на просвѣтата, за да може българскиятъ народъ да се спаси часъ по-скоро отъ гръцкото и руско просвѣтни влияния.

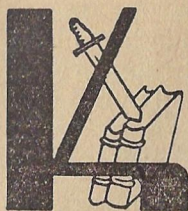
е гърчеещиятъ
Васкидисъ.

азбуденото народно съзнание на българина върши чудеса. Секретарь на търновския митрополитъ и най-отчаянъ българомраецъ **Иларионъ Критски** (сжщиятъ този духовникъ, който съ подлостъ и измѣна предаде на турската властъ Велчовата завѣра) се българинъ **Манолаки Васкидисъ.**

Тоя изключително надаренъ човѣкъ, за когото всѣка книга е свѣтиня, присѣтствува на едно варварство на „благородния и ученъ“ гръцки владика, който случайно попада на скривалището, кждето е била зазидана търновската библиотека, библиотеката на светия старецъ Евтимий и на българскиятъ царе и заповѣдва книгитъ да бждатъ изгорени. Това варварство до такава степенъ разбива уважението на секретаря къмъ неговия шефъ, че още сжщата вечеръ **Васкидисъ** избѣгва отъ Търново и, подъ името **Емануилъ Васкидовичъ**, открива въ Свищовъ второто поредъ класно училище въ България.

Варваризъмътъ на гърцитъ му открива тайната на неговата народностъ и гордъ, че тази народностъ е много голѣма, много славна и съ много блестящи изгледи за бждещето, **Васкидовичъ** заработва за разбуджането на робитъ съ всичкия ентузиазъмъ на борець и герой.

ласнитѣ училища на Априловѣ и Васкидовичѣ създадоха общѣ тласкъ на българското образование. Докато въ 1829 година Дибичѣ Забалкански сочи само три градчета съ горе-долу прилични училища, въ 1878 година, когато рускитѣ войски завзематъ българската земя и освобождаватъ робитѣ отъ отоманско иго, намиратъ и въ най-затѣнтенитѣ селца на България удобни за просвѣтна работа училища, а гимназиитѣ вече сж станали 12.

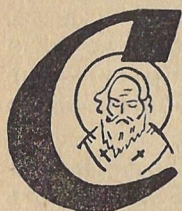
Докато въ 1806 година българскитѣ печатни книги сж само 2 — „Дидаскалията“ и „Софронieto“ — въ 1878 година броятъ имъ надхвърля 1600.

Този бързъ разтежъ на образованието у насъ получава може би най-голѣмия си тласкъ чрезъ ржката пакъ на единъ монахъ отъ Рилката света обителъ, който ревностно и вѣрно следва борческата традиция на своитѣ духовни предшественици иеромонахъ Йосифъ Брадати и Отецъ Паисий и който съ своитѣ взаимоучителни таблици създаде плеяда културтрегери и доведе българското възраждане до неговата кървава изкупителна жертва.

Този славенъ български учителъ е **Неофитъ Рилски**.

Отдалъ се на мирна творческа работа, като писателъ и педагогъ, въ килията си въ Рилския манастиръ, той скоро забелязва, че манастирската тишина не е достатъчна за една реална просвѣтна дейность и затова много скоро я напуща. По сжщия апостолски пжтъ на Паисия и Софрония той тръгва изъ българската земя, изъ окървавената земя на робитѣ, да разнася просвѣта: тукъ като учителъ въ класнитѣ училища, тамъ като писателъ, на друго мѣсто като основателъ на училища, нѣкжде пкъ като просвѣтителъ на старитѣ въ извънредни

нощни и недѣлни школи. Въпрѣки цѣлата си изключителна деятелностъ на педагогъ и учителъ, той успѣва да води една грандиозна по обемъ и прекрасна по мисълъ и знание кореспонденция съ всички будни и видни българи на своето време. Въ тази своя кореспонденция Неофитъ Рилски посочва цѣлата сила на пачето перо, което изведе България не изъ нѣкаква особена мрачина, за каквато се разправя по погрѣшка, а изъ тази забравеностъ, която презъ петѣхстотинъ годишно робство всщностъ не унищожи българщината, а възпрѣ развитието ѝ.

амиятъ фактъ, че България живѣе 63 години свободенъ животъ и, въпрѣки тритѣ кървопролитни войни и въпрѣки гнета на несправедливитѣ следвоенни условия за животъ, празнува петдесетгодишнината на своя университетъ, показва до каква степенъ българинътъ цени силата на пачето перо. Това показва още и голѣмата воля на българина да достигне културнитѣ народи съ всички сръдства и възможноститѣ, съ които провидението е надарило неговия буденъ, ученлюбивъ и творчески духъ.

илата на пачето перо не се изразява въ деятелността на тия нѣколцина упоменати народни будители. Тя е въ безкрайната броевица на селскитѣ даскали, прѣснати по цѣло българско, за да учатъ децата на четмо и писмо, да ги направятъ прогледнали хора.

Веднажъ прогледналъ, българинътъ ясно чувствува разликата между него и освободенитѣ на-

роди въ Влашко, Сърбия и Гърция, кждето той ходи да прилага своя трудъ като гурбетчия, или като занаятчия и да пласира произведенията си.

Навсѣкжде той вижда, че еднички свободнитѣ народи иматъ мѣсто за животъ подъ Божието слънце. И най-сжщественото: научава, че свободата си тия народи сж извоювали не по пжтя на отричането отъ родъ и родина, а по пжтя на борческата кървава жертва, която всѣки истински родолюбецъ е длъженъ да даде, при първия позивъ на родината, погазена отъ вражи кракъ.

Силата на пачето перо вложи въ сърдцето на българина жаждата за свобода, а въ ржцетѣ му — старата кремъклийка, тънката игленка, острата кама, за да му покаже ясно, че тази жажда се утолява само съ кръвь. Кръвьта мие всѣки грѣхъ, всѣки позоръ и задоволява всѣка жажда.

Грѣхътъ на българина, посоченъ отъ Паисий трѣбваше да бжде изкупенъ съ кръвь и позорътъ върху челата на българитѣ, за гдето сж роби на единъ назадничевъ народъ, трѣбваше пакъ съ кръвь да се измие. Съ кръвь трѣбваше да бжде откупена свободата и задоволена жаждата на душитѣ за свободна, независима и цѣлостна българска държава.

Тукъ именно навлизаме въ най-сжществената частъ на нашия разказъ: да преминемъ презъ костницитѣ на България, кждето лежатъ заветитѣ на нашитѣ дѣди и живецьтѣ на българския духъ.

Ние достигаеме до оная епоха, която е **кървавата жертва** на българина предъ олтаря на Родината.

КЪРВАВАТА ЖЕРТВА

а да добиемъ една истинска представа за духа на българина и да изяснимъ напълно съдържанието на това понятие, ще трѣбва да разучимъ българската кървава жертва, въ която народността духъ се проявява съ изключителна себеприцателност и съ

поразяваща сила.

Паисиевата история подготви българитѣ за подвигъ. Софроний Врачански повика дейцитѣ къмъ дѣло и дѣлото дойде въ 1829 година, когато Дибичъ премина презъ Котелъ, пресѣче равна Тракия и стигна до Одринъ, сразилъ и прогонилъ вражескитѣ войски.

Минавайки презъ Котелъ, разбуденитѣ и подготвени за свобода българи го посрѣщатъ съ хлѣбъ и соль, съ черковни хоругви и съ благодарственъ молебень. Молебена отслужва престарѣлиятъ попъ Тодоръ Икономъ отъ Жеравна.

Златниятъ черковень кръстъ сега не трепери въ треперящитѣ ржце на свещеника, защото той живѣе съ радостъта, че е посрещналъ своитѣ освободители.

Но жаждата на народитѣ за свобода и политиката сж две различни нѣща. Дълбокомислената политика на Англия спира похода на руситѣ и осуetyава българската свобода, за да не се възстанови на Балкана царството на българитѣ, които

винаги сж били врагове на подлостъта и на заробването на народитѣ.

Дибичъ бива принуденъ да спре своя походъ и при Одринъ генералъ Витенщайнъ подписва миренъ договоръ. Напразни сж усилията на капитанъ Мамарчовъ да продължи войната. Руситѣ му обещаваатъ, че ще обърнатъ топовитѣ срещу българитѣ, ако тѣ не се вразумятъ да почакаатъ.

Леко е да се чака, когато си свободенъ; тежко ти и горко, когато си робъ.

Това най-героично и най-тежко изживѣва попъ Тодоръ Икономъ отъ Жеравна. Следъ отеглянето на руситѣ, въ неговия домъ се явяватъ заптиета отъ Сливенъ, за да го отведатъ при пашата на сждъ, затова че е посрещналъ руситѣ съ хлѣбъ и соль, съ черковни хоругви и молитва.

Отвеждатъ го въ Търново, водятъ го презъ чукари и заснѣжени балкани, окървавенъ, пешкомъ предъ конетѣ на заптиетата, хвърлятъ го въ тъмницата и два месеца не го повикватъ предъ сждията. Следъ два месеца търновскиятъ паша му съобщава, че ще пощади живота му, ако той се съгласи да приеме мохамеданството.

И става чудо. Осемдесетъ и две годишниятъ старецъ, попъ Тодоръ Икономъ, служител на правата Божия вѣра презъ 60 години, се съгласява:

— Добре! Ще стана ходжа.

Въ петкъкъ, когато цѣлиятъ градъ е накаранъ съ камшици да отиде въ главната джамия на Баждарлъкъ, за да присѣтствува на потурчването на единъ български духовникъ, става второ чудо. Въ срѣдата на джамията попъ Тодоръ е облѣченъ въ зелено джубе. Подаватъ му чалма. Той оглежда насъбралитѣ се българи и турци, събира джхъ, и виква:

— Доведохте ме, не за да приема мохамедовата вѣра, а да се поругаете съ мене! Менъ

Богъ ще ми приеме душата, а васъ Аллахъ да ви сжди!

Убиватъ го и го захвърлятъ на края на града въ една яма, безъ да го погребатъ. Захвърлятъ го въ най-гнхното мѣсто на града, както пише единъ монахъ отъ Капиновския манастиръ „близъ домъ терпимости. И остана заптие да варди мѣсто гибления“.

Попъ Тодоръ не е погребанъ. Случайно минава старица, и преди да я види заптието, хвърля върху тѣлото на покойника престилката си:

— Нека да му бжде вмѣсто саванъ!

По-късно друга жена донася две дъски, изтъргнати изъ стобора на кжщата ѝ и ги полага надъ мъртвеца:

— Да му бжде ковчегъ!

— — —

Ето, това е духътъ на българина.

— — —

ледъ два месеца, въ срѣдата на юний, когато турцитѣ вдигатъ поста отъ незапълнения гробъ на попъ Тодора, изъ Търново се понася слухътъ че убитиятъ старецъ е вампирясълъ. Комисия отъ видни турски офицери отива да провѣри на самото мѣсто мълвата. Наистина, гробътъ на попъ Тодоръ е празенъ.

Въ сжщото време по тѣснитѣ горски пжтеки на Балкана единъ човѣкъ носи на гърба си човалъ, и този човалъ разнася страхотна смрадь.

Нека само да си помислимъ: това не е шега! Единъ трупъ на два месеца, въ момента на най-голѣмо тлѣние, поставенъ въ човалъ, и този човалъ носенъ не по-царското шосе, кждето всѣки

би го забелязалъ, а изъ най-тайнитѣ пжтеки на гората, за да бжде отнесенъ въ Капиновския ма настиръ.

Когато тамъ игуменътъ, дѣдо Нефталимъ, запитва страшния носачъ:

— Кънчо, откъде намѣри толкова сила, сине? —простиятъ търновски бѣчваръ Кънчо Фучаджията отговаря кратко, но съ дивно християнско смирение и съ чудна проява на прочутото българско човѣколюбие:

— Отче, донесохъ го да го погребемъ по християнски.

Наистина, трѣбва изключителна сила, за да се извърши такъвъ подвигъ и тази сила е изразъ на здравината на българския духъ.

Кънчо Фучаджията висва на вжжето предъ Дервентскитѣ порти на Търново, когато пламва Велчовата завѣра. Веднажъ кръстенъ съ дивнитѣ слова на Паисия, веднажъ извършилъ подвигъ, носѣйки тѣлото на попъ Тодора „за да го погребее по християнски“, той не е виждалъ за себе си другъ пжтъ освенъ пжтя на народното служене и необходимостта да се нареди въ челнитѣ редици на борцитѣ отъ завѣрата.

Завѣрата не успѣва. Она предателъ грѣкъ, за когото споменахме по-горе, съобщава на властта за нейното готвене и вечерята, когато борцитѣ сж готови да излѣзатъ на Балкана, за да пролѣятъ кръвта си за България, въ Плаковския манастиръ нахълтватъ низами. На сутринята, тъкмо на Разпети-петѣкъ, изъ търновскитѣ улици прекарватъ съ вериги на ржце заговорницитѣ отъ манастира. Води ги Велчо Джамджията.

Велчо е само на 35 години. Младъ, уменъ, богатъ, таченъ и обичанъ отъ всичкитѣ си съграждани.

Знае че го водятъ на бесилката. Навѣрно не му е леко, навѣрно и на него му се иска да живѣе, навѣрно и той обича своята съпруга и своитѣ рожби. И пицната зеленина на Света гора, и разцвѣтѣлитѣ теменуги, и пѣщитѣ славеи на Мармарлия пълнятъ душата му съ радостъ. Все пакъ той отива къмъ бесилката студень и гордъ, и силенъ, защото е българинъ.

Изъ кжщи излиза съпругата му съ отпуснати коси, съ лице изкривено отъ мжка и съ ржце готови да разкжсатъ сърдцата на тиранитѣ:

— Велчо, кжде те водятъ!? Велчо, какво става съ тебе!?

— Не ме плачи, невѣсто! Продай всичко, купи зехтинъ, запали кандилата по черквитѣ, да горятъ предъ Бога, както горѣше сърдцето ми за свободата на България!

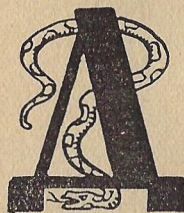
Въ този страшенъ Разпети-петъкъ на бесилкитѣ при Баждарлъкъ висватъ нѣколцина светци. Разпнатъ е българинътъ. Едната ржка на ужасния кръсть е Велчо, втората е Колю Гайтанджи, следъ това вървятъ Хаджи Йорданъ Брадата, (внукъ на Иеремонахъ Иосифъ Брадати) после Иванаки Врачанлията, Димитъръ Софиялията, страшниятъ отецъ Серги отъ Плаковския манастиръ, кроткиятъ отецъ Зотикъ отъ „Преображение“ и още много и много.

Разпъватъ тѣлото на Майката-родина, но сърдцето ѝ живѣе, за да възкръсне, както разпънатиятъ отъ враговетѣ Богъ възкръсна въ третия день.

— — —
Велчо Джамджията разтълкува единъ символъ и го завещава на българитѣ. Паленето на свещитѣ и кандилата по църквитѣ е знакъ, че ние

възвисяваме молитвитѣ си къмъ Всевишния, така както се възвисяватъ пламъчетата на запаленитѣ съ благочестие свети огньове. Но само този пламъкъ е силенъ, ^иизразителенъ и наистина молитвенъ, който е запаленъ отъ сърдце, изпълнено съ родолюбие.

ѣлото на Велчо Джамджията и тълкуванието на дадения отъ него символъ, превръщатъ сърцата на българитѣ въ истински кандила, горящи за свободата на България.

Едно следъ друго пламватъ Пиротското въстание, Манчовата размирица, Нишкото въстание, въстанието на Кнезъ Иванъ Кулинъ отъ Медковецъ. Това въстание довежда въ Видинъ **специаленъ пратеникъ на Султана**, за да проучи тежкото положение на населението изъ този край. Исканията на българитѣ сж:

1. Въстанахме, защото много ни тежатъ субаши, бейлеръ-бегове и спахии.

2. Желаетъ да си заплащаме държавенъ данъкъ, който да ни се налага направо отъ държавата, а не чрезъ гърци предприемачи.

3. Ние не ходимъ въ джамиитѣ, не желаемъ и турци да влизатъ въ нашитѣ черкви.

4. Желаетъ да си имаме българинъ за владика, а не гръкъ.

5. Желаетъ да си имаме наши училища, въ които нашитѣ деца да се учатъ на четмо и писмо и на уважение на черковнитѣ власти и старейшинитѣ.

6. Желаетъ щото часъ по-скоро да бждатъ наказани убийцитѣ на първенцитѣ въ Ломъ.

Представителитѣ на тия 101 възстанали села отъ Видинско, Ломско и Фердинандско получаватъ

положителенъ отговоръ отъ специалния пратеникъ на Абдуль-Меджида, увѣренъ, че справедливитѣ и законни шестъ искания ще бждатъ задоволени.

Действително, Меджидъ изпълнява обещанието си и нѣщо повече: той повиква въ Цариградъ българскитѣ представители отъ възстаналия край да му се представятъ лично. На Кнезъ Ивана подарява сребърна сабя и въпрѣки всичко, въпрѣки факта, че той би билъ почитанъ отъ всички турски чиновници въ санджака, Кнезъ Иванъ напуска родното си село, напустна Родината си и се установява въ Зайчаръ. Той не отива тамъ, за да се спаси отъ гнѣвъ и производитѣ на бейлеръ бегове, спахии и субаши, а за да продължи революционната си работа, изпращайки въ България чети. Съ последната чета, която е тридесетъ и осма по редъ, Кнезъ Иванъ получава и жестокия урокъ, че на сърбинъ не може да се вѣрва.

Тридесетъ и осмата чета е сформирана съ благословията на Кнезъ Михайло Обреновичъ. Тя е била благословена и отъ Неготинския владика Гедeonъ и въоръжена съ най-хубавитѣ пушки отъ държавната фабрика за оръжие въ Крагуевацъ. И при все това, минавайки въ родната земя, бива посрещнатъ отъ предупредени за нейното минаване турски низами.

Когато четниците се опитватъ да се оттеглятъ, сръбскитѣ граничари започватъ да стрелятъ въ тила имъ.

Въ Зайчаръ се започва единъ сраменъ процесъ. Сждятъ Кнезъ Иванъ Кулинъ, че е организиралъ въ Сърбия чети срещу суверенката Турция. Властниците забравятъ, че тѣ сж подпомагали тази организация, но въ сжда Кнезъ Иванъ не отваря и дума за тази подлостъ. Той е гордъ и леденъ и на въпроса кой го е задължилъ и натоварилъ съ такъва опасна работа, отговаря:

— Волята на моя народъ, който желае да живѣе свободенъ!

Последното му желание е, да подпише полица на своитѣ приятели — сърби, които сж му давали пари за обзавеждане и организиране на четитѣ. Въ тѣзи знаменити документи той задължава и заклева синоветѣ си да изплатятъ дължимитѣ суми, ако България не бжде свободна, или пъкъ ако българската държава не бжде достатъчно богата, за да ги заплати.

Осждатъ го на една година затворъ, а следъ затвора сръбскиятъ министъръ на вжтрешнитѣ работи Радой Милойковичъ заповѣдва на неготинския окржженъ управителъ Коста Маринковичъ да предаде бунтовника на видинския аянинъ. Кнезъ Иванъ Кулинъ умира въ кабинета на окржжния управителъ, преди да може тази подлостъ да бжде извършена, съ думитѣ:

— Тежко е, Коста, когато братъ те продава за две шепи меджидии...

— — —

Ето духътъ на българина! И когато заговоримъ за нѣкакво хитроумно измислено братство между България и Сърбия, трѣбва да си спомнимъ случая съ Кнезъ Иванъ Кулинъ отъ Медковецъ.

възстанието въ Ломско повиква за подвигъ отново търновчани, които вече иматъ завета на завѣраджиитѣ отъ 1835 год.

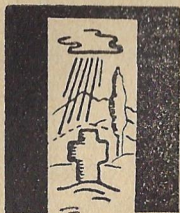
Търновскиятъ шивачъ, френкъпанталонджията Никола Филиповски презъ 1856 година подготвя възстание, което би могло

да бжде по размѣри най-голѣмото дотогава революционно движение у насъ.

Но винаги става така, че много сж званитѣ, а малко, съвсемъ малко, призванитѣ за кървава жертва. Въ уречения день, на уреченото мѣсто, отъ записанитѣ три хиляди възстаници се събиратъ единадесетъ души.

Водачътъ на възстанието, когото народътъ сж уважение нарича капитанъ дѣдо Никола, макаръ, че е само на 42 години, събира призванитѣ единадесетина, изглежда ги ободрително и имъ напомня тѣхния български дългъ:

— Не единадесетъ, а самъ да ме оставите, пакъ ще излѣза да се бия за свободата на България. Ние не отиваме да побеждаваме турското правителство и низамитѣ, а да пролѣемъ кръвта си като курбанъ и тѣй да покажемъ на просвѣтенитѣ европейци, че сме готови да мремъ за родъ и Родина.

ризванитѣ го последватъ по стръмнитѣ пжтеки на Балкана, кждето грѣе пролѣтно слънце, пѣятъ бѣбриви поточета и вѣтрътъ свири въ сочната зеленина на гората. Тамъ, на една поляна, преди бойното кръщение, Капитанъ Никола казва на своитѣ момчета (споредъ народната пѣсень):

„Капитанъ Никола, майно ле, дума продума:
Който има стара майчица, писмо да ѝ пише—
Хичъ да го не чака!

Който има млада булка, писмо да ѝ пише —
Да го заборава!

Който има първо либе, писмо да му пише—
Други да залюби!

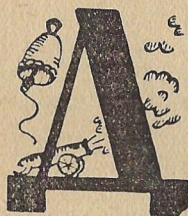
Капитанъ Никола, майно ле, капитанско чадо,
никога си нѣма, майно ле, никой го не жали!

Майка му е гжста гора — гора яворова;
либе му е тънка пушка — пушка дългобойка.“

Отъ четата се спасява единъ единственъ —
знаменосецътъ даскалъ Ради Колесовъ отъ Ямболъ.

Капитанъ дѣдо Никола умира въ пригрѣдкитѣ
на своята майка — гжстата яворова гора, вѣренъ
на съзнанието, че е по-добре да умрешъ като
свободенъ горски юнакъ, отколкото като робъ въ
занданитѣ или покорно влачейки хомота на
робията.

умитѣ на Капитанъ дѣдо Никола
ставатъ ново вѣрую на борцитѣ
за социални свободи и българ-
ска държава.

Подъ този девизъ между хиля-
ди кървави изпитания, между
пожарища и рѣки отъ кръвъ из-
растна най-славната епопея на на-
шата нова история: **Априлското възстание.** И
пакъ става дума не за тия голѣми борци, които
знаемъ още отъ деца отъ увлѣкателнитѣ приказки
на своитѣ родители, а за малкитѣ, които сж
еднакво ценни съ най-великитѣ и лични си-
нове на народа ни.

Много често се говори за черешовото топче
на клисурци, панагюрци и копривщенци. И на-
истина, то е единъ фактъ значителенъ по своята
наивностъ, но и по своята романтическа и борче-
ска прелестъ: да се направи всичко възможно за
победа. А малцина знаятъ, че въ славния Батакъ
презъ Априлското възстание е билъ излѣянъ пи-
ринченъ топъ отъ разтопената камбана на черк-
вата „Св. Недѣля“. Лѣярътъ е билъ скромниятъ ба-
ташки ковачъ **Георги Цуровъ**, а камбаната е по-
жертвувалъ попъ **Нейко**.

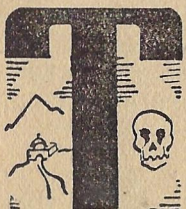
Нѣмало е вече за какво да звѣни. Нѣмало е кого да приканва въ черквата. Богомолцитѣ сж били избити и черквитѣ превърнати въ пожара, а димътъ се е тълпилъ надъ цѣлото селище, като грозна черна пелена. Камбаната е била излишна за набоженъ призивенъ звѣнъ. Но нейниятъ пиринчъ е изпълнилъ последния си дългъ къмъ бѣлгарщината, когато, огръянъ отъ слънцето, е заблестѣлъ въ формата на топъ и е накаралъ низамитѣ да се стжписатъ:

— Московцитѣ докарали пиринчени топове!

Турцитѣ не сж можели да допуснатъ, че скромниятъ баташки ковачъ **Георги Цуровъ** е продавалъ три месеца боза на артилериститѣ отъ пещерския гарнизонъ (макаръ, че самиятъ той е билъ достатѣчно заможенъ човѣкъ), само за да може да разгледа пиринчениитѣ топове на турскитѣ артилериисти и да си излѣе такъвъ, като тѣхнитѣ.

Топътъ на Георги Цуровъ грѣмва единъ пжтъ и съ единствения си шрапнелъ поваля 17 низами.

Самиятъ Георги Цуровъ става жертва на този изстрелъ, но той е сигуренъ въ безсмъртието си, защото падналиятъ за своя народъ е безсмъртенъ.

тъй сигуренъ въ безсмъртието на героя е бѣлочерковскиятъ **да-скалъ Киро Петровъ** — **Бачо Киро**. И въ него живѣе съзнанието за курбана, който бѣлгарскиятъ народъ трѣбва да даде, за да добие свободата си.

Отъ малък останалъ сиракъ, отъ малкъ започналъ съ кривата овчарска тояга самъ да вади прехраната си, той, при първата възможность да надникне въ революционнитѣ завети на своитѣ първи учители, възприема

тѣхния пжть: единствениятъ и спасителенъ пжть за беднитѣ и онеправданитѣ — пжтьтъ на борбата.

Бачо Киро организира селянитѣ отъ Бѣлачерква и околнитѣ селца: въ името на старата и първа будителска мисълъ, че е нужно да се служи отъ всички, всѣкога и всѣкжде „роду болгарскому на ползу“. По селата прави читалища, вечерни и недѣлни училища, основава театрална труппа, учи младежитѣ въ закрити горски полянки на стрелба и ги подготвя за часа на кървавата жертва.

Когато този часъ идва съ кървавото писмо на Бенковски, българитѣ отъ цѣлия тѣрновски край, подготвени отъ Бачо Киро и отъ неговитѣ другари: Стамболовъ, Пановчето, Георги Измирлиевъ, Македончето, даскалъ Василъ Недѣлчовъ, попъ Харитонъ, попъ Гавраилъ и още десетки водачи, като единъ се отправятъ къмъ Балкана, за да отслужатъ курбана си.

Четата бива обградена въ Дрѣновския манастиръ. Деветъ дни възстаницитѣ се борятъ съ башибозука и успѣватъ да устоятъ на неговитѣ напади. На деветия день пристига редовна турска войска, водена отъ дивизионния генералъ — началникъ на шуменския гарнизонъ, **Кюрда Фазлж Паша**. На сжщия този паша, макаръ че е билъ Сень-Сирски възпитаникъ, рускитѣ и английски вестници остроумно промѣнятъ името „Конякъ-паша“.

Редовната турска войска насочва топоветѣ си срещу затворенитѣ въ манастира възстаници. Страниятъ грохотъ на гранатитѣ отеква въ сивитѣ сипеи надъ манастира, но не изтрѣгва изъ гърдитѣ на бунтовницитѣ отчаянъ писъкъ, а мощно и юнашко българско „ура!“

Фазлж-паша изпраща пратеникъ, за да иска отъ възстаницитѣ настоятелно да се предадатъ. Отговаря Бачо Киро:

— Пашо, ако искахме да се предадемъ, нѣ-маше да излизаме на бой въ Балкана. Ние не сме тръгнали да проливаме боза, а кръвта си за свободата на своето отечество. Султанътъ за пръвъ пжтъ праща единъ паша да ни запита, какво е състоянието ни, какви сж нашитѣ нужди. Ние не сме разбойници, а достойни български граждани, станали, за да покажемъ на Европа, че българинътъ е готовъ на всичко за свободата, която очаква и настойчиво изисква.

На смѣлото писмо отговаря шрапнелъ. Манастирътъ пламва. Защитницитѣ, водени отъ военния комендантъ на четата **Петъръ Пармаковъ**, излизатъ къмъ манастирскитѣ лозя, за да си пробиятъ пжтъ и да се срещнатъ въ Балкана съ четатата на **Цанко Дюзтабановъ**. По липса на добри сведения, тѣ попадатъ тъкмо въ щаба на турската войска и биватъ разбити. На мѣсто оставатъ Пармаковъ и славниятъ даскалъ **Тодоръ Лефтеровъ**, възпитаникъ и лауреатъ на единъ отъ най-големитѣ английски университети, отказалъ честта да бжде чиновникъ въ външното министерство на Отоманската империя, за да може да служи на своя народъ, кото учителъ въ с. Михалци. До него геройски пролива кръвта си **Димитъръ Атанасовъ Русчуклийчето**, знаменосецътъ на четата. Бачо Киро и десетина другари успѣватъ да се спасятъ и по течението на манастирската рѣка да достигнатъ селата си.

— — —

Колкото свѣтли сж борцитѣ за нашата свобода, толкова черни сж предателитѣ. Щастие е, че въ историята на нашитѣ борби тѣ сж твърде малко.

Все пакъ, трима отъ малкото предатели въ България, предадоха на турцитѣ Бача Кира. Добре би било да се запомнятъ имената имъ: селскитѣ първенци Тошо Франговъ, Петъръ Ненковъ и Кжтю Димитровъ.

— — —

Въ деня, въ който заптиетата отвеждатъ Бача Кира отъ Бѣла-черква въ Търново, въ селската черква се отслужва панихида за падналитѣ въ Дрѣновския манастиръ възстаници. Цѣлото село е зачернено, защото отъ стотѣхъ български кжщи сж излѣзнали сто и единъ възстаници.

Черква пуца тъкмо въ момента, когато страшната процесия, съ окървавения и измжченъ възстаникъ начело, преминава презъ малкия площадъ на селото. Жени, старци и деца посрѣщатъ своя окованъ въ вериги учителъ и макаръ че той е извелъ тѣхнитѣ близки на бой и е зачернилъ домоветѣ имъ, никой не го проклина, никой не го замѣрва съ камъни и устрели. Напротивъ, приближаватъ се да цѣлунатъ вързанитѣ му ржце и да му пожелаятъ щастливо избавление.

— Щастливо избавление, даскалъ Киро! Ако не бжде, кръстътъ ти е въ сърдцата ни!

— — —

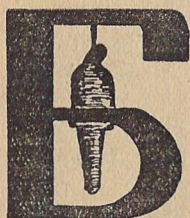
Пакъ сжщия день изъ манастира излизатъ деветима монаси съ бѣло знаме, за да се предадатъ на турската войска. Фазлж-паша „не забелязва“ бѣлото знаме и заповѣдва на войниците си да посрещнатъ монаситѣ съ картечъ.

На малката полянка, предъ батареята на турцитѣ, падатъ избити тия скромни духовници на българската черква. А единъ между тѣхъ е съ бѣла превръзка на очитѣ. Той е ослѣпѣлиятъ отъ пожара въ манастира попъ Гавраилъ — природенъ

братъ на Бача Кира. Когато пратеникътъ на Фазлж-паша се навежда надъ него, нещастникътъ е още живъ.

— Кой си ти, брате българино? — пита пратеникътъ?

— Азъ съмъ, попъ Гавраилъ отъ Бѣла-черква. Прогледнахъ и виждамъ свободата!

Бачо Киро е въ търновския затворъ заедно съ нѣколцина свои другари и съ други борци отъ четата на габровчени. Предъ специалния пратеникъ на отоманското правосъдие Али Шефикъ бей, той говори спокойно на прекрасенъ турски езикъ. Това кара гордия, но културенъ турчинъ да поиска да бжде спасенъ възстаникътъ. И той повиква адвокатата му — Джовани Икономовъ и му предлага да намѣри мотивъ, за да спаси Бача Кира отъ бесилката.

Въ сжда Джовани Икономовъ, предварително взелъ съгласието на бея и водимъ отъ най-хубави родолюбиви чувства, побързва да установи невинността на Бача Кира, като доказва, че той е лудъ.

Бачо Киро махва съ ржка къмъ заптиетата, които се приближаватъ да свалятъ веригитѣ му:

— Назадъ!

А сетне къмъ председателя на сжда:

— Господине, вземете си думитѣ назадъ. Азъ не съмъ лудъ! — и на прекрасенъ турски езикъ издекламира:

„Азъ съмъ Бачо Киро!

Безъ да ме е страхъ отъ турцитѣ, които съмъ!
Нарамихъ пушка, намѣрихъ Дрѣновския

манастиръ,

излѣзохъ да си дира правдата
и самъ си окачихъ въжето!

Али Шефикъ бей пада сломенъ отъ изненада:
— Водете го!

Когато осждениятъ достига до вратата, сждията се сѣща, че не е изпълнилъ докрай процедурата на правосъдието:

— Върнете осждения! Имате ли да кажете още нѣщо на почитаемия сждъ?

— Да, ще кажа, че когато вашитъ заптиета ме водѣха отъ Севлиево за Търново, вземаха ми паритѣ.

— — —
Предъ вратата на затвора го догонва Джовани Икономовъ.

— Бачо Киро, когато въ сжда казвахъ, че си лудъ, знаяхъ, че не си. Сега разбрахъ, че си! Отивашъ си, човѣче! Щѣше да се върнешъ въ село и отново можеше да правишъ своята юнашка работа.

— Ти си лудъ, бай Джовани! Азъ бихъ се отървалъ, а за колко пари го ядвамъ, когато утре всички вестници изъ Европа ще пишатъ, че въ Дрѣновския манастиръ не е имало възстание, а единъ лудъ човѣкъ е събралъ десетина хаймани, които властѣта се е видѣла принудена да накаже примѣрно?

Едва тогава Джовани Икономовъ разбира каква пакостна грѣшка би направилъ съ подвига на възстаницитѣ отъ Дрѣновския манастиръ, изкарвайки тѣхния водачъ лудъ, освободенъ поради невмѣняемостѣта си отъ отговорностъ предъ турскитѣ сждилища.

Бачо Киро обръща грѣбъ на своя адвокатъ и трѣгва къмъ страшната търновска тъмница, съ чудната християнска пѣсенъ на уста: „Съ насъ е Богъ! Разберете, народи, и се покорете, защото Богъ е съ насъ!“

ъ сжщата пѣсенъ Бачо Киро трѣгва къмъ бесилката. До него върви и другарѣтъ му Иванчо Пановъ Семерджиѣвъ, сжщо тѣхъ осжденъ на смъртъ. Предъ тѣхъ е военна музика, заптиета съ касатури и официалнитѣ лица, а народѣтъ е изведенъ на сила

да гледа смъртъта на възстаницитѣ.

Иванчо Пановъ вижда страшния правъ жгълъ, образуванъ отъ дветѣ греди на бѣсилката и запищява:

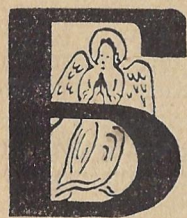
— Пуснете ме, за Бога. Пуснете ме, всичко ще ви кажа! Всичко ще ви издамъ, само да живѣя още два дни. Не! Още единъ день! Не! Още единъ часъ!

Бачо Киро го тласва съ вързанитѣ си ржце.

— Засрами се, Иванчо! Затова ли трѣгнахме да мремъ. Погледни, колко свѣтъ ни изпраща. Какво ще речатъ тѣ за българскитѣ възстаници?

Иванчо млѣква и като омагьосанъ забѣрзва къмъ бесилката.

Преди да прочетатъ смъртната му присжда, той вече се покачва на страшното катранено буре, самъ окачва съ вързани ржце вжжето на шията си и висва.

ачо Киро го поглежда:

— Душата ми ще те догони, другарю.

— Какво е последното ви желание? — запитва прокурорѣтъ Шакибъ ефенди.

— Отвържете ми ржцетѣ!

— Имате последна дума.

Бачо Киро поглежда чистата синева на небето, бѣлитѣ кжщи, нависнали край брѣговетѣ на Янтра,

зашумѣлата зеленина на Света-гора и Трапезица, усмихва се и виква високо, за да го чуятъ всички, които се трупатъ и стоятъ край лобното му мѣсто:

— Братя, толкова е хубава България, че да ти е драго да умрешъ за нея!

— — —

Винаги съмъ смѣталъ, че Исусъ Христосъ е Богъ само на българитѣ, защото въ неговото свѣтло учение всѣка мисль може да бжде покрита съ едно дѣло отъ историята на българския народъ. Или той е билъ пратенъ на свѣта за насъ, или ние българитѣ сме станали неговитѣ най-ревностни последователи и до день днешенъ сме запазили своето истинско християнство.

Християнството бѣше наложено въ България презъ времето на Св. Царь Борисъ по силата на една дипломация. Но внедрено въ сърдцата на българитѣ, то остана, по силата на неговитѣ свети принципи и по това, че българската черква е била винаги и ще си остане винаги народна, черква на българщината.

Исусъ е казалъ: „Последниятъ ще бжде пръвъ въ Царството Божие.“

Цанко Дюзтабановъ последенъ влиза въ габровската чета и става пръвъ — става нейнъ войвода

Цанко е висшъ турски чиновникъ — началникъ на пощата въ гр. Габрово. Английски възпитаникъ, богатъ, съ най-голѣма почитъ се ползува между съгражданитѣ си, но отъ него революционеритѣ въ града се плашатъ, като отъ турско ухо. И дава Господъ тѣй, че една привечерь „турското ухо“ сварва своитѣ съграждани на една поляна подъ Мара-Гидикъ.

Тѣ сж получили кървавото писмо на Бенковски и бързатъ да сформиратъ своята революционна чета.

— Какво правите тукъ?

— Седимъ си, — отговарятъ въ единъ гласъ попъ Иванчо и Иоакимъ Цанковъ.

— Че какъ тъй си седите, безъ да е празникъ?

Двамата досегашни водачи на комитета изваждатъ pistolетъ и кама, кръстосватъ ги и предлагатъ:

— Цанко, ще ти кажемъ, ама закълни се!

— Ако е за доброто на България, да се закълна!

— Правимъ възстание!

— Възстание ли? Та вие сте луди! Какъ ще правите възстание безъ менъ? Ами кой ще развали телеграфа?

И тоя, който последенъ влиза въ четата, става нейнъ водачъ.

— — —

Въ сжда Али Шефикъ бей запитва:

— Господинъ Дюзтабановъ, вие, който сте културенъ и образованъ човѣкъ, не разбрахте ли, че ние ще ви победимъ? Защо трѣбваше да се увеличате по младежки революционни приключения?

Цанко трѣсва глава:

— Кой ви позволи да смѣтате, че сте ни победили? Победенитѣ сте вие! Ние не трѣгнахме изъ Балкана да сѣчемъ зелки. Отидохме, за да ви раздразимъ и да покажемъ на свѣта, че сме готови да умремъ за свободата си. Ние завършихме своето дѣло и ви победихме! Топътъ пукна — Европа чу!

Пророческитѣ думи на възстаника накарватъ турското правосъдие да изтрѣпне. Въ сжщото време попъ Иванчо и Иоакимъ Цанковъ захленчватъ:

— Насъ ни подлъгаха, аго. Казаха ни, че московски топове били изпратени на Балкана. Затова тръгнахме.

Цанко ги изглежда съ присвити очи и кипва:

— Подлеци, като сж ви били малки ржчикитѣ, да не сте се залавяли за голѣма работа!

После кресва на сжда:

— Господа, тази чета азъ самъ съмъ я събралъ. И азъ съмъ я водилъ. Само това, което азъ кажа, е вѣрно! Всѣки другъ подлець, който си отвори устата, ще го заплюя.

И добавя съ болка:

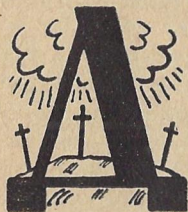
— Ехъ, защо нѣмамъ време да напиша завещанието си къмъ българския народъ!

Прокурорътъ Шакибъ ефенди, който добре разбира български, запитва:

— Какво бихте му завещали, господинъ Дюзтабановъ?

Цанко бръква въ пояса си, изважда голѣмата пѣстра липисканска кърпа, подхвърля му я и казва:

— Тамъ, въ едно вжзелче е завързано едно кокалче. Костичката отъ ранения ми прѣстъ. Тази костичка бихъ му завещалъ. Другитѣ ми кости не сж били полезни на България.

ързостъта на възстаника довежда до понятенъ гнѣвъ сждиитѣ турци. Али Шефикъ бей запитва:

— Кжде бихте желали да бждете обесенъ, господинъ Дюзтабановъ? Въ Търново ли, или въ Габрово?

Цанко отговаря:

— О, разбира се, въ Търново. По-голѣмъ градъ е, повече хора ще видятъ, по-салтанатлия ще бжде!

— Какво е последното ви желание?

— Да не съобщавате на майка ми, преди да бжде извършена екзекуцията.

Въ този страшенъ моментъ на гробовна тишина въ залата се понася високиятъ, остъръ, като звънъ на счупено стъкло, писъкъ на една жена:

— Не ги моли за нищо, сине! Нищо не искай отъ тѣхъ. Азъ още когато те изпратихъ на Балкана, те прежалихъ. Богъ да те прости, Цанко!

— — —

Когато го повеждатъ къмъ бесилката, Цанко е щастливъ. Получилъ е прошка отъ тази, която единствено би могълъ да огорчи, която отъ всички на тоя свѣтъ е обичалъ най-много. Въ мисълта му живѣе единствено образътъ на неговата майка:

— Майко, майко, света майко!

Предъ бесилката го достига изповѣдникътъ попъ Иванъ и пита:

— Цанко, ти ще се явишъ предъ Всевишния. Добре ли си сторилъ — зле ли, Той ще отсжди. Да имашъ да кажешъ на насъ смъртнитѣ нѣщо? Да се изповѣдашъ?

Цанко поглежда съ усмивка и запитва:

— Отче, когато разпѣваха Исуса Христа, имаше ли попъ да го изповѣда?

Съ тѣзи думи той висва на бесилката, а попъ Иванъ обезумѣлъ притиска до гърдитѣ си кръста и молитвено шепне:

— Майко Богородице, пакъ разпѣнаха чадото ти! Пакъ убиха Бога!

— — —

Ще повтора мисълта си, че Христосъ е български Богъ. На бесилката Цанко застава, както нашиятъ Богъ застаналъ на кръста си. Защото

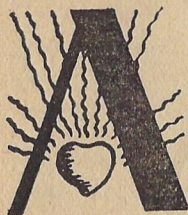
Онзи — Несътвореният и Вѣченъ — дойде да изкупи грѣха на човѣчеството, а Цанко — грѣховетѣ на своя народъ, измжванъ отъ гнета на робското иго.

Ървавата жертва на мъжа не е могла винаги да бжде разбираана и оценявана отъ жената и то е много естествено. Жената никога не е била въ прѣкъ досегъ съ поробителитѣ и никога не е била изложена на тѣхнитѣ безчинства и злодейства. И поради това, не е можела да разбере естественото негодуване на мъжа отъ робскитѣ гнетѣ. При това, тя винаги си е оставала котка, пазителка на дома и домашното огнище. Но надъ всички тѣзи предпоставки, жената е майка. Никакъ не е леко, следъ като подъ сърдцето си носи любена и чакана съ надежди рожба, следъ като отъ кжсче месо издига единъ човѣкъ да стане левентъ юнакъ, да види кръвта му разлѣна всрѣдъ селскитѣ мегданѣ, да види високия му лобъ прострелянъ отъ вражески коршумъ и сгърченото му тѣло виснало на бесилката.

Все пакъ, българката има най-голѣмата заслуга за нашето възраждане, защото тя роди, възпита и създаде юнацитѣ. Затова съ велико преклонение предъ нейния подвигъ, най-голѣмиятъ поетъ на нашия народъ — Христо Ботъовъ — я увѣнча се титлата българска майка юнашка.

БЪЛГАРСКА МАЙКА ЮНАШКА

Ако ли ѝ е било на майката на Цанко Дюзтабановъ да рече на чедото си „Богъ да те прости“, докато то е още живо? Колко героизъмъ е билъ нуженъ, за да се произнесатъ тѣзи мѣнички, но свети и величави думи? А тя ги произнася съ гнѣвъ къмъ поробителитѣ и благоговѣйно смирение предъ подвига на бореца.

Би било странно ако майката на Цанко Дюзтабановъ бѣше самичка, но има още много, стотици, чиито имена само биха попълнили толкова страници, колкото сж написани досега въ тази книжка: Баба Недѣля, Еленка Грънчарова, Мария Язаджова, Евлампия Кисимова, Райна попѣ Георгьова, Теофана Честименска, за да достигнемъ до най-голѣмата представителка на жената въ нашитѣ революционни движения: великата русенка **Баба Тонка Обретенова.**

одвигътъ на Баба Тонка е тъкмо въ това, че не нейнитѣ синове, предали се въ служба на Родината, сж я направили революционерка, а че тя е подготвяла синоевѣ си за кървавата жертва. Баба Тонка има петъ сина. Четиритѣхъ подарява на революцията. Нейната малка кжщичка на самó брѣга на

Дунава е свърталище на всички, чийто косъмъ, споредъ статутитѣ на отоманскитѣ закони, не е чистъ, и които съ радостъ сж се готвѣли да се прехвърлятъ въ свободно Влашко или пъкъ отъ тамъ да преминатъ въ поробената земя на българитѣ, за да разбуджатъ духоветѣ.

Презъ 1868 година баба Тонка изпраща Ангела и Петра въ четата на х. Димитра и знае, че отиватъ курбанъ за Родината. Но знае сжщо така, че курбанътъ е света жертва, къмъ която Богъ не може да не погледне съ благодарностъ и обичъ.

Презъ юлий довеждатъ въ Русе тежко раненъ Стефанъ Караджа. Образувано е тържествено и срамно шедствие. Най-напредъ военна музика, после заптиета, после цигани викачи, после пакъ войници и следъ тѣхъ Караджата съ бричка и до него единъ турски майоръ — бинбашия.

На площада предъ затвора се е събрало множество, за да види заловенитѣ възстаници и силата на турското войнство. Бинбашията спира бричката и заповѣдва на две заптиета да взематъ ранения възстаникъ и на трето заптие да се наведе, за да го възседне ранениятъ. Въ смълчаната тълпа се чува единъ викъ:

— Дръжъ се, Стефане! Добре си, щомъ яхна агалларитѣ!

Това е викътъ на баба Тонка. Въ тоя страхотенъ мигъ тя намира сили да се подиграе на поробителитѣ, така както тѣ петстотинъ години сж се гаврили съ българина.

Какво отъ това, че тъкмо тогава иззадъ бричката подигатъ набучена на колъ главата на сина ѝ Петъръ?!

— — —

Ангелъ и другаритѣ му сж доведени, оковани въ вериги и захвърлени въ русенския занданъ.

Набучената глава на Петъръ е поставена предъ конака и все пакъ баба Тонка има сили да поиска среща съ Валията.

Генералъ-губернаторътъ на дунавския вилаетъ сиречь, почти на цѣла България, я посреща съ думитѣ:

— Не излѣзоха синове твойтѣ момчета, Тонке.

— Не излѣзоха, господарю. Хаймани! Ама азъ искамъ да видя Ангела и другаритѣ му, за да имъ кажа нѣколко думи, та да ме запомнятъ.

Валията дава разрешение на старата жена да посети затворницитѣ.

Въ затвора баба Тонка е придружена отъ висши турски офицери и ключаря. Още влизайки тя започва да проклина своя синъ и другаритѣ му:

— Кжде сте вие, бре? Я да ви видя? Кой щѣше да ви бжде султанъ? Кой щѣше да ви бжде валж-паша, хаймани ниедни? Ами ти, бре — обръща се къмъ сина си. — Да бѣхъ родила черенъ камъкъ, вмѣсто тебъ, по-благодарна щѣхъ да бжда, защото щѣхъ да си затискамъ пипереницата. Не знаете ли вие, разбойници проклети, че Богъ е опредѣлилъ българинътъ до вѣки да робува на агитѣ?

И тъкмо когато единъ отъ турцитѣ я потупва по рамото, за добритѣ съвети къмъ възстанницитѣ, тя заговорва на български:

— Не бойте се, майка. Утре ще дойда да ви донеса дрешки и храна.

При тия нейни думи затворницитѣ изтрѣпватъ. Турцитѣ помислятъ, че това е нѣкакво проклятие на български и директорътъ на затвора я замолва:

— Идвай, бабо. Всѣки день идвай да ги съветвашъ!

семь години по-късно баба Тонка изпраща и другитѣ си двама сина съ юнашки възстанически чети.

Единиятъ Никола е ковчезникъ въ четата на Ботьовъ, а другиятъ — Георги, най-малкиятъ, най-галениятъ, пада като възстаникъ — четникъ на Стоилъ

войвода въ сливенския Балканъ, нѣкъде подъ Бузлуджа.

Сега самъ пашата я намира въ кжщата ѝ:

— Тонке, азъ наистина ти казвахъ, че синоветѣ ти не излѣзоха хора. Ето ги! И другитѣ двама излѣзли да се биятъ противъ Падишаха и неговия аскеръ.

— Не излѣзоха хора, — тжжно поклаща баба Тонка глава и повдига рамене. — Сто пжти съмъ го казвала. Хаймани! — А после се засмива и довѣрително добавя:

— Ама сега, паша бенимъ, ще се ожения пакъ, ще народя 12 момчета и всичкитѣ ще ги направя султански войници.

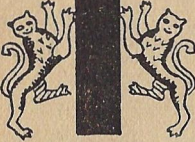
— Скоро ли ще бжде сватбата ти, бабо? — пита я шеговито валяята.

— Скоро, сине, скоро. За моята свадба ще ти подаря червени ботуши. Съ тѣхъ така ще скачашъ на хорото, че ще ти се пукне сърцето отъ скачане!

— — —

Сватбата на баба Тонка идва скоро. Идва съ трѣсъка на освободителнитѣ войни, съ устрема на българскитѣ опълченци отъ Свищовъ до Шипка и презъ Стара-Загора и Джуранлий до Санъ-Стефано.

Т

акъвъ е духътъ на българина.

Той не може да намѣри опредѣленіе въ границитѣ на нѣкаква философска сентенция и мждруване. Духътъ на нашия народъ е билъ винаги изразенъ съ дѣло: едно голѣмо и поразително по своята сила дѣло, окриляно само отъ една надежда за бждещето на България.

Творцитѣ на българското възраждане — божиитѣ искрици, носителитѣ на пачето перо, творцитѣ на кървавата жертва и майкитѣ, които раждаха юнаци — имаха само една мисълъ, една **вѣра**, едно желание: България да бжде свободна, единна и цѣлостна.

Водени отъ сжщата мисълъ, отъ сжщото желание, нашитѣ бащи пребродиха Балканския полуостровъ и съ кръвта си начертаха границитѣ на днешното ни Отечество. За тѣхния подвигъ иднитѣ историци ще говорятъ съ обаяние и съ признателность, защото тѣ отидоха на кървавъ курбанъ, както севлиевскиятъ възстаникъ Стефанъ Пешевъ, който преди смъртъта си на бесилката продекламиралъ съ дълбоко чувство и божие вдъхновение четиристишието:

Братя!

Родихме ся въ мжка и неволя,
тяжка бѣше тазъ народна доля;
Возстанахме на смъртъ за свобода.
Ний умрѣхме, да живѣй народа!

— — —

Тѣзи страници нѣматъ намѣрението да поднесатъ на българскиятъ читателъ нѣкакво особено историческо изследване. По-скоро искатъ да вне-

сатъ въ поменика на хилядитѣ наши борци за свободата и българщината, нѣколко нови и малко познати имена, които сж достатѣчно голѣми, за да красятъ иконостаса на всѣка истинска българска кжща.

Преклонението предъ подвига и дѣлото на тия светци отъ българския иконостасъ е всжщностъ опознаването на **духа на българина**.

Следъ увода на тази книга отново идва въпросътъ: щомъ духътъ на българина е вѣченъ, защо ние не сме като иеромонахъ Йосифъ Братати, или Паисий, или Ботьовъ, или Цанко Дюзтабановъ ?

Истината, че българскиятъ духъ е вѣченъ, е аксиоматична.

И ако днесъ ние не сме съ качества на своитѣ велики предшественици, то е защото условията на нашия животъ не изискватъ това. Сега трѣбва да бждемъ творци на мирно благополучие и осигурители на благоденствието на цѣлокупния и единенъ български народъ, осжществилъ и придобилъ като законна жертва отъ кървавата сеитба на бацитѣ — плодове за тѣхнитѣ деца.

Ако, обаче, утре българскиятъ Царь и Майчица България поискатъ отъ насъ да дадемъ своята крѣвна жертва, ние всички до единъ ще покажемъ, че сме били достойни синове на тѣзи, които сж ни сътворили и сж ни оставили заветитѣ си.

— — —

Азъ нѣма да давамъ дефиниция на българския духъ.

Потърсете го въ сърдцата си и дълбоко съмъ убеденъ, че ще го намѣрите.

София, День на народнитѣ будители, 1941 г.

71

— 15 лв.

ДАРОМЪ